

OBRAZOVANJE — REZULTATI I KRIZA

ANDELKO MRKONJIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 37.014
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Primljeno: 1989 — 01-17
Received

Danas se s pravom govori o krizi obrazovanja kao univerzalnom fenomenu, koji pored ostalog uvjetuje izuzetna promjenjivost i dijalektičnost, što krizi daje permanentno obilježje. Krizu uočavano između zadanog, projektiranog i željenog u realno ostvarivim uvjetima te ostvarenog u tim objektivnim okolnostima.

Indikatori krize obrazovnog sistema su raznovrsni: efikasnost sistema koji se očituje između imputa i outputa, obrazovna razina stanovništva, razina ostvarenih obrazovnih potreba pojedinca i pojedinih društvenih subjekata, razina osposobljenosti mladih i odraslih za permanentno obrazovanje i samoedukaciju, zatim za kreativan i stvaralački rad.

Na krizno stanje upozoravaju i podaci o broju nepismenog stanovništva, uključujući tu analfabetsku nepismenost, a ako se ovome doda suvremena kompjutorska nepismenost, onda je stanje zaista alarmantno. S obzirom na prvu kategoriju nepismenosti nalazimo se na vrhu rang liste u Evropi, pa tako u nekim krajevima imamo i do jedne četvrtine nepismenog stanovništva starijeg od 15 godina.

Uzroci krize su mnogostruki. Naznačit ćemo samo neke: cilj i zadaci nisu realistični, aktualnost i suvremenost nastavnih planova i programa, demokratizaciju i ekspanziju edukacije ne prati pedagoška infrastruktura, odvojenost i izoliranost škole iz društvenog realiteta, materijalni i ekonomski položaj obrazovne djelatnosti, akceleracija znanstvenih spoznaja, te njihovo didaktičko oblikovanje i implementacija u nastavne planove i programe (sadržaje), praktična realizacija permanentnog obrazovanja i osposobljavanja i dr.

Izlaz iz krize, odnosno njeno svodenje na granice dopuštenog, moguće je ostvariti pojačanom istraživačkom aktivnošću i primjenom znanstvenih rezultata, a posebno na području: integracije škole u sve pore društvenog života, unutrašnja metamorfoza škole kao društvene institucije — kvalitativna reprodukcija nastavničkog kadra, primjena suvremene tehnike, tehnologije, metoda, organizacije pedagoškog procesa s učenikom kao subjektom u procesu edukacije — razviti sistem edukacije odraslih, obrazovnoj djelatnosti dati status rentabilne investicije, a ne potrošnje.

I.

U posljednjih nekoliko decenija malo je koja društvena djelatnost doživjela takav razvoj i kvantitativnu ekspanziju kao obrazovanje, a istovremeno ima toliko problema da se otvoreno

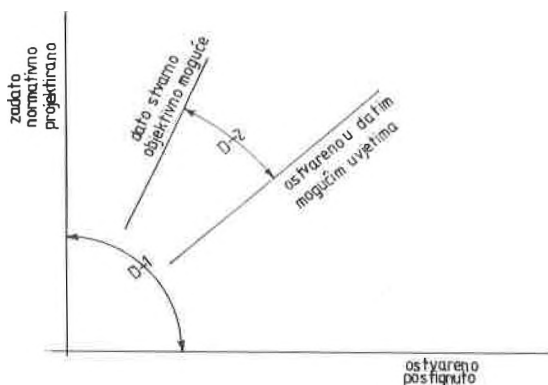
govori o *krizi*. Dakle, suočeni smo danas s jednom univerzalnom proturječnošću koja se očituje u ekspanziji i kvantitativnom rastu obrazovanja, a istovremeno raste nemoć škole u svim zemljama, bez obzira na društveni sistem, ekonomski razvoj, tehničku i tehnološku razvijenost. Radi se o tome da sistem obrazovanja ne može zadovoljiti obrazovne potrebe i aspiracije pojedinaca i društva, s obzirom da se promjene unutar institucija odgoja i obrazovanja vrlo sporo događaju i sve teže udovoljavaju sve složenijim i razgranatijim obrazovnim potrebama. Možda termin kriza nije dovoljno precizan i adekvatan, te je moguće govoriti o diskompaktibilnosti, disproporcijama, ili o poremećajima u normalnim tokovima obrazovanja, ali svaki ovaj pojam ima svoje vrijednosne sadržaje koji svi skupa čine jednu pojavu koja jest kriza.¹

Odgoj je sam po sebi proturječan. Njime se želi očuvati postojeće stanje s pogledom na prošlost. Prenošnjem kulturnog naslijeđa na mlade postiže se povijesni kontinuitet kulture čovječanstva, što determinira petrificirajuću komponentu odgoja. S druge strane, odgojem se upoznaje sadašnjost i njegov realitet s naglaskom na mijenjanje postojećeg. Ali istovremeno odgoj ima evolutivnu i futurološku dimenziju, jer priprema čovjeka za budućnost, znači transformacija postojećeg u funkciji mijenjanja i izgradnje nove, drugačije budućnosti.

Upravo ta dinamičnost, promjenjivost i dijalektičnost odgoja u samoj njegovoj suštini stvara *imanentnu i permanentnu krizu*. »Škola je u krizi toliko dugo da se s pravom može reći kako je kriza oblik postojanja suvremena institucionalnog obrazovanja.«² Naime, odgoj se uvijek nalazi u granicama normativnog, projektiranog, odnosno zadatog i željenog, a kao antipod toga je ostvareno ili postignuto. Što je manja razlika (D—1) između ova dva globalna parametra, to je i manja kriza odgoja i obrazovanja. Ova dva globalna parametra potrebno je modelirati, pa normativno (projektirano), što je često utopistički postavljeno kao cilj odgoja, promatrati kroz prizmu stvarno i objektivno mogućeg u datoj situaciji. Drugim parametrom ostvareno promatramo kao postignuće u stvarno i objektivno mogućim situacijama. Diferencija (D—2) između ovako dva modelirana parametra determinira stvarnu krizu u sistemu odgoja i obrazovanja (slika 1).

1. x x x : *Društveno-ekonomski odnosi u preobražaju odgoja i obrazovanja*, knjiga I, Sveučilište u Osijeku i Pedagoški fakultet, Osijek, 1985, str. 155.

2. Dr Josip M a r i n k o v i ć : *Utemeljenost odgoja u filozofiji*, Školska knjiga, Zagreb, 1981, str. 11.

Slika 1: Grafički prikaz između zadatog, datog i ostvarenog

Ovakav pogled na analizu krize možemo potkrijepiti stavom Stipe Šuvara koji kaže: »Suvremena 'kriza' obrazovanja bez sumnje proizlazi iz rastuće disfunkcionalnosti sistema obrazovanja u odnosu na ciljeve koji se sve do danas postavljaju.«³ Ciljeve uvjetuju sve društvene i tehnološke promjene, a oni dalje izazivaju potrebu za permanentnom transformacijom škole. Poslije drugog svjetskog rata ljudsko društvo je doživjelo značajne preobrazbe naglim tempom, čime je zahvaćena znanost, tehnika, ekonomija, demografija i društvene strukture. Analogno tome su se razvijali obrazovni sistemi, ali usporenijim tempom. Ovo zaostajanje u raznim vidovima imanentno je njegovoj krizi.

II.

Valjanost odgojno-obrazovnog sistema najčešće se utvrđuje na temelju diferencije između imputa i outputa, odnosno na temelju relativnog iznosa diplomiranih/svršenih polaznika. Ovaj postupak je najlakši, jer je vrlo lako mjerljiv i komparabilan, pa se u praksi najviše eksploatira. Očigledno je da nas on više infor-

3. Dr Stipe Š u v a r : *Vizija i stvarnost u socijalističkom preobražaju obrazovanja*, Pedagoški fakultet, Osijek, 1982, str. 219.

mira o efikasnosti, nego o kvaliteti sistema. Međutim, mnogi u izvjesnom smislu imaju pravo, ali sasvim odbaciti njegovu valjanost i upotrebljivost bila bi čista besmislica. Koristeći se ovim postupkom uočavaju se dobre i loše strane jednog obrazovnog sistema, a analizom rezultata moguće je kreirati obrazovnu strategiju. U dijelu teksta koji slijedi iznijet ćemo kvantificirane podatke kao kvantitativne komponente sistema odgoja i obrazovanja.

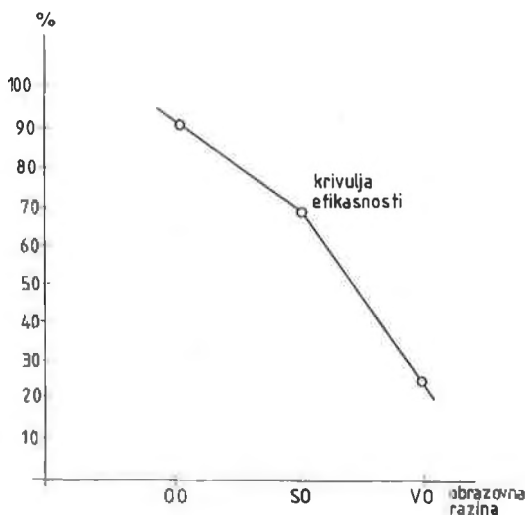
Prema podacima o *efikasnosti obrazovnog sistema za razdoblje od 1974. do 1984. godine* koji su prikupljeni na teritoriju SR Hrvatske,⁴ *osnovnu školu ne završava oko 10% učenika. Oko 25% učenika nije završavalo zajedničke osnove srednjeg obrazovanja i ako se tome doda broj onih koji ne završe završni stupanj, dolazi se do podatka da preko jedne trećine generacije učenika ne stekne srednje obrazovanje.* Imamo li u vidu da se posljednjih godina u sve programe srednjeg obrazovanja upiše oko 203.765 učenika u SR Hrvatskoj, lako dolazimo do nominalnog iznosa, odnosno »škarta«, a on je poražavajući. Dakle, armija od preko 65.000 mladih ne dobije prvo životno zanimanje!

Prema istom izvoru podataka, visoko obrazovanje je još neefikasnije. *U redovnom roku studij završava oko 20% studenata, a osipanje u toku studija iznosi oko 50%, dok je rok trajanja studija od 6 do 8,8 godina na fakultetima, te 3,9 do 5,8 godina na višim školama.* Neka istraživanja uzroka ovakvog stanja u srednjem i visokom obrazovanju⁵ pokazuju njihovu komplementarnost, a najčešći su: nedostatak udžbenika, skripata i druge literature; pomanjkanje prostora za nastavu, vježbe i samostalni rad; materijalno-financijski problemi i neadekvatni uvjeti stanovanja; nerazvijene radne navike, nesistematski rad i površno učenje; nedovoljna pomoć nastavnika i sl.

Na slici 2 grafički prikazujemo efikasnost obrazovnog sistema na temelju prethodnih podataka. Na apscisi su označene razine obrazovnog sistema, a na ordinati postotak diplomiranih u »razumnom« roku.

4. x x x : *Socijalistički samoupravni preobražaj odgoja i obrazovanja u SR Hrvatskoj 1974—1984.*, NIRO »Školske novine«, Zagreb, 1985, str. 62.

5. O tome vidjeti u radovima: mr. Anđelko Mrkonjić : *Racionalizacija obrazovanja građevinskih kadrova*, NIRO »Školske novine«, Zagreb, 1985, str. 65; i Dr Petar Mandić : *Studenti u obrazovnom procesu*, *Univerzitet danas* br. 3—4, Beograd, 1985. str. 31—32.

Slika 2: *Efikasnost obrazovanog sistema*; (OO = osnovno, SO = srednje i VO = visoko obrazovanje)

Iz brojčanih pokazatelja i slike se vidi jedna proturječnost, koja se očituje u proporcionalnom odnosu između obrazovne razine i efikasnosti sistema. Što više idemo od osnovnog prema visokom obrazovanju efikasnost opada. Međutim, valja naglasiti da je osnovno obrazovanje obavezno, a zajedno sa srednjim i veoma masovno, dok je visoko selektivno i limitirano (obzirom na broj polaznika). Osim toga, što su polaznici stariji tim više dolazi do izražaja njihova biološka, socijalna, emocionalna, pa donekle i ekonomska zrelost (u tom smislu pretpostavlja se da su svjesniji svojih obaveza, zadataka i sl., te je objektivno očekivati veće odgojno-obrazovne rezultate). Ali, realitet je suprotan, edukacijski rezultati u visokom obrazovanju značajno opadaju. U tome se ogleda proturječnost koja zahtijeva suptilnije istraživačke zahvate.

III.

Sljedeći indikator koji upozorava na krizno stanje u sistemu edukacije jest *nepismenost stanovništva*. Podaci upozoravaju da u mnogim zemljama svijeta raste nepismenost (to se odnosi na analfabetsku, a posebno na kompjutorsku pismenost), prvenstveno u zemljama s velikim demografskim prirastom u kojima

nije moguće opismeniti odrasle, a niti osigurati uvjete za pismenost mladih naraštaja. Danas se govori o pravu na obrazovanje kao određenom ljudskom pravu koje ulazi u međunarodne povelje i ustave zemalja. Na četvrtoj sjednici Generalne konferencije UNESCO-a, koja je održana krajem 1982. godine u Parizu, donesen je srednjoročni plan za razdoblje 1984—1989. godine. Na toj konferenciji je doneseno četrnaest velikih programa od kojih se drugi zove »Obrazovanje za sve«. Unatoč smanjenju broja nepismenih u svijetu, apsolutni broj odraslih analfabeta još uvijek raste. Tako je 1970. godine u svijetu bilo 760 milijuna nepismenih, godine 1980. taj se broj popeo na 814 milijuna,⁶ a 1985. broj nepismenih u svijetu dosegao je cifru od 889 milijuna, od kojih je oko 23% u dobi između 12 i 17 godina. Do kraja ovog milenija u svijetu bi, ako se ne pokrenu nove akcije, moglo biti milijardu nepismenih, procjenjuje UNESCO u saopćenju u povodu Međunarodnog dana borbe protiv nepismenosti 8. rujna 1987. godine, a kao glavni uzrok navodi se stalno povećanje nataliteta.⁷

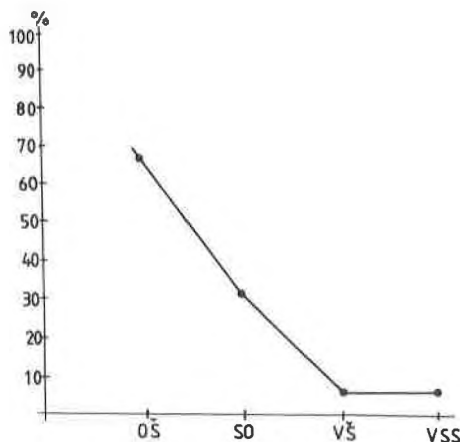
Jugoslavija se po broju nepismenih nalazi pri vrhu rang-liste u Evropi i zbog toga se ubraja među zaostale zemlje svijeta. Na četvrtom kongresu andragoga Jugoslavije, odnosno u Rezoluciji ističu se podaci na kojima se temelji gornja tvrdnja. U Rezoluciji stoji da »prema posljednjem popisu stanovništva (1981) oko 7,5 milijuna stanovnika je bez potpunog osnovnog obrazovanja, blizu 2,5 milijuna je bez ikakve školske spreme; sa 11% nepismenih odraslih stanovnika nalazimo se skoro pri vrhu evropske lestvice; među zaposlenim u društvenom sektoru jedna četvrtina nema ni završenu osnovnu osmogodišnju školu, blizu 2,5 milijuna nema više od osnovnog obrazovanja, a 1,8 milijuna čine nekvalifikovani i polukvalifikovani radnici. Skoro 40% zaposlenih radi na poslovima za koje ne poseduje odgovarajući stepen stručne spreme«.⁸

Još je drastičnija situacija u pojedinim granama iz sektora primarne djelatnosti. Prema naznačenom popisu u Dalmaciji je dobivena obrazovna struktura stanovništva starijeg od 15 godina, a ona izgleda ovako: bez OŠ 13%, s nepotpunom OŠ 30%, s OŠ 19,7%, srednje obrazovanje ima 29,7%, VSS 3,4%, a VSS je imalo 3,6% populacije (slika 3).

6. Nepismenost u svijetu, *Školske novine* br. 18—19, Zagreb, 1983, str. 11.

7. x x x : Dô kraja stoljeća u svijetu milijardu nepismenih, »*Slobodna Dalmacija*«, 9. IX 1987, str. 25.

8. x x x : Rezolucija Četvrtog kongresa andragoga Jugoslavije, održanog u Beogradu 1985, *Andragogija* br. 7—10, Zagreb, 1985, str. 359.

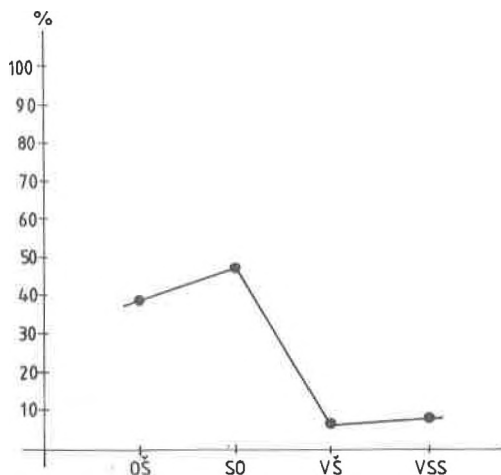
Slika 3: *Obrazovna struktura stanovništva starijeg od 15 g. u Dalmaciji*

Iz ovih podataka zaključujemo da u Dalmaciji, inače regiji s bogatom kulturnom i povijesnom tradicijom, skoro dvije trećine stanovništva iznad 15 godina života imaju obrazovnu razinu osnovne škole. Koliko je od toga broja stvarno nepismeno, teško je zaključiti. Jer, i sam pojam nepismenosti je diskutabilan, pa se radi pouzdanosti češće koristimo podacima o formalnim stupnjevima obrazovanja. Postoje ozbiljne procjene i indikatori da u Dalmaciji preko 8% stanovništva u dobi iznad desete godine ne zna čitati i pisati, već se služe palcem i »križem«. Još je nepovoljnija situacija u pojedinim općinama Dalmatinske zagore, npr. Drniš ima oko 22% nepismenih, a Obrovac preko 20%.⁹

IV.

Prema istom izvoru podataka, u SR Hrvatskoj početkom ovog desetljeća *obrazovnu strukturu radnika* sačinjavalo je: 39,6% radnika obrazovne razine osnovne škole, 48,4% sa srednjim obrazovanjem, 5,4% s višim i 6,6% s visokim obrazovanjem, slika 4.

⁹. x x x : *Socijalistički samoupravni preobražaj odgoja i obrazovanja u SR Hrvatskoj 1974—1984*, NIRO »Školske novine«, Zagreb, 1985, str. 125—128.

Slika 4: *Obrazovna struktura radno aktivnog stanovništva u SRH*

Ovakva obrazovna struktura odgovara mehaniziranom tipu proizvodnje. Ako smo mišljenja da će nas jedino obrazovanje i »domaća pamet« izvući iz ekonomskih teškoća i biti oslonac za budući razvoj društva, onda sasvim sigurno ovakva obrazovna i kvalifikacijska struktura to ne može.

Pratiti trendove vrlo brzih i vrlo čestih tehnoloških promjena znači afirmirati obrazovanje odraslih. Nasuprot tome, procjenjuje se da je od 10.000 zaposlenih, samo oko 130 radnika uključeno u proces edukacije. Prema tim procjenama samo je Portugal iza nas u Evropi. Našom internom komparacijom dobili smo podatak da smo prije dva desetljeća imali čak 8 puta više radnika u procesu edukacije nego danas. Analogno ovome javlja se stagnacija specijaliziranih institucija za edukaciju odraslih. Znači, da *krizu odgoja i obrazovanja mladih prati kriza edukacije odraslih. Dakle, sistem odgoja i obrazovanja zaista je u krizi.*

V.

Uzroci krize obrazovanja su višeznačni i višedimenzionalni, što zavisi s kojeg se aspekta promatraju. Otuda i različiti pristupi i različite odrednice i klasifikacije uzroka krize obrazovanja. Pokušat ćemo izložiti lepezu uzroka, svjesni činjenice da smo je

mogli dati i u drugačijoj formi, s obzirom na strukturalni i kvantifikacijski pristup.

Sam *cilj odgoja* kojeg smo definirali kao svestrano razvijenu slobodnu i stvaralačku ličnost, tj. ličnost koja teži za ostvarivanjem svih svojih ljudskih mogućnosti itd, dosta je idealistički postavljen, pa je time i teško ostvariv; pored toga je teško mjerljivo njegovo ostvarenje te je kriza imanentna samoj suštini odgoja. Ranije smo to naznačili kao odnos između normativnog i stvarnog.

Programska i vremenska usmjerenost uvjetuje krizu. Odgoj valja usmjeriti na budućnost s izrazitom futurološkom komponentom, jer ne odgajamo nimalo za jučer, malo za danas, a pretežno za sutra. Generacija koja je danas npr. u procesu srednjeg obrazovanja, svoj puni stvaralački doprinos dat će u idućem mileniju. Stoga mlade treba osposobiti da pripremaju drugačiju sutrašnjicu, da ruše staro i izgrađuju novo, čime se konfrontira s prošlašću i današnjicom. »Naš postojeći odgojni sistem pali od konzervativizma i premalo je revolucionaran, nije dovoljno orijentiran futurološki. U tome je, dakle, uzrok permanentne krize odgojno-obrazovnih sistema«¹⁰. Sadržajne analize nastavnih programa pokazuju preferenciju činjenica i podataka iz prošlosti, malo suvremenosti, a skoro nikakvu futurološku dimenziju.

Demokratizaciju i ekspanziju obrazovanja mnogi autori apostrofiraju kao uzročnike krize i smanjenja kvalitete. Otuda se često obrazovna ekspanzija smatra društvenim zlom koja se negativno odražava na ovu djelatnost, pa se poseže za neprihvatljivim metodama kao što su oštre selekcije. Ne shvaća se zakonitost prema kojoj je prijelaz iz elitnog u masovno obrazovanje ostvariv samo u onim sistemima, koji uspijevaju uključiti sve svoje građane u različite vidove (permanentnog) obrazovanja. U takvim uvjetima svaki član društva je na putu osobne afirmacije, a istovremeno postaje opće društveni kapital.

S tim u vezi, postavlja se pitanje: ako nemamo kvantiteta, što će nam prijeći u kvalitetu? Na primjer, suprotno je stanje u obrazovanju odraslih. Tamo prvo naznačavamo krizu zbog kvantifikacije, jer ne može se govoriti o kvaliteti dok nemamo kvantitet. Da demokracija i ekspanzija nisu uzročnici krize obrazovanja, potvrdu nalazimo u knjizi »Svjetski izazov«, gdje se za japanski uspjeh kao osnovni činilac navodi permanentno i kolektivno nastojanje da se stekne što više znanja. »Tečajevi za obrazovanje odraslih organizuju se na svim razinama: osnivaju ih gradovi

10. Dr Pero Šimleša: *Na putu do reformirane škole*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1977, str. 10—11.

i općine, industrijska i trgovačka preduzeća, lokalna i regionalna udruženja, novine i trgovci, kao i sveučilišta. I posvuda, s obzirom na potražnju njih još nema dovoljno¹¹. Demokratizacija i ekspanzija nisu konfliktne s kvalitetom i efikasnošću obrazovanja, već naprotiv komplementarni. Problem je u tome što tu demokratizaciju i ekspanziju *ne prati adekvatna pedagojska infrastruktura*.

Odvojenost i izoliranost škole i njeno zatvaranje u svoj uski krug rađa krizna stanja. Jer, institucionalni sistem koliko god bio razvijen ne može zadovoljiti globalne i individualne obrazovne potrebe. »I kao posljedica takvog društvenog stanja dolazi do kriza obrazovnih sistema, pucaju šavovi birokratske i tehokratske organizacije obrazovanja«¹². Pretjerana skolarizacija obrazovanja dovela je do izrazitog monopola škole, pa čak i do njene fetišizacije. To je dovodi u poziciju inertnosti na društvene promjene i njene nemoći. Osim toga »škola previše sporo prelazi na kolosijek samoupravnog modeliranja odgojno-obrazovnih procesa, pa je njezina osnova slabost ne samo u odgojnim utjecajima na učenike nego i u njezinoj zatvorenosti prema samoupravnim procesima u društvu i životu u cjelini i kao u njezinoj inertnosti prema drugim odgojnim faktorima«¹³. Ona ne može biti izolirana oaza, već se u njenom radu prelamaju odnosi u društvu, demokratizacija društvenih odnosa, razvoj proizvodnih snaga i sl.

Materijalni i ekonomski položaj odgojne djelatnosti umanjuje efektive obrazovanja, odnosno postaje njegov limitirajući faktor. Restriktivna politika, koja se vodi pri osiguravanju materijalnih sredstava, dovodi obrazovanje u sve teži položaj, što se na koncu producira i generira krizu sistema obrazovanja. U raspodjeli državnog budžeta mnoge zemlje svijeta pridaju obrazovanju minoran značaj. Ako bi se s jednogodišnjim vojnim budžetom SAD mogla od Sahare napraviti plodna ravnica, možemo samo pretpostavljati koliki bi se dio nepismenog čovječanstva s tim sredstvima mogao opismeniti. Naime, izostaje ne samo materijalna, nego i moralna podrška obrazovanju, stvaralaštvu i inventivnom radu, dakle, upravo ono što bi trebalo vući društveni progres. Jedan pažljivi analitičar vršio je sadržajnu analizu tvorničkih listova kod nas i došao do podataka da je u njima samo 1% informacija o inventivnom radu, a 12% o sportu, a to nas navodi

11. Jean-Jackues Servan: *Svjetski izazov*, Globus, Zagreb, 1981, str. 209—210.

12. Dr Dušan M. Savićević: *Čovjek i doživotno obrazovanje*, Republički zavod za unapređivanje školstva, Titograd, 1983, str. 52.

13. Dr Vladimir Vujić: *Proturječnosti u moralnom odgoju*, Školska knjiga, Zagreb, 1981, str. 17.

na pitanje što tvornice zapravo proizvode? Nešto slično iznosi i dr Aleksandar Todorović: »Na osnovi teorijskih kategorija od dve vrste idola ('idola proizvodnje' i 'idola potrošnje') Lowenthal je našao pomoću metode analize sadržaje dublje u razmatranju ličnosti i pokazao egzaktnom analizom kako se više obraća pažnja 'idolima potrošnje' (ličnostima koje se bave zabavom), a manje 'idolima proizvodnje' (ličnostima koji se bave poslovnim i ekonomskim životom)¹⁴, a mi dodajmo: i edukacijom.

Planovi i programi obrazovanja predstavljaju relevantne faktore obrazovanja. Razvoj znanosti, tehnike, tehnologije i drugi progresivni društveni pomoci impliciraju istovremeno i promjene u nastavnim planovima i programima. Zato je »jedan od najaktualnijih problema u suvremenom školstvu *kako prevladati opširnost nastavnih planova i programa*«¹⁵, pa se javljaju razne inovacije i didaktičke koncepcije s namjerom da se prevladaju ovi uzroci krize. Nije samo problem u tome da se osuvremeni i reducira nastavni program, već je prisutan još jedan moment, naime kako da se u sadržaje suvremenog obrazovanja ukomponira esencija najvažnijih znanstvenih dostignuća iz prošlosti i sadašnjosti. To traži ne samo promjene u planiranju i programiranju, već i u organizacijskom smislu edukacijskog procesa, kao što su: intenzifikacija nastavnog procesa, racionalizacija, modernizacija, individualizacija, jer su »mnoga naučna otkrića tako značajna da s pravom traže da budu uključena u proces informacije putem obrazovnih programa. Prema tome, ne radi se samo o *eksploziji populacije*, nego o *eksploziji informacije* o sukobu između njih na planu obrazovanja«¹⁶, to nameće potrebu za razvijanje novih didaktičkih pristupa, programiranja i načinima savladavanja utvrđenih obrazovnih sadržaja. To sve skupa stvara potrebu i uvjete za transformacijom škole pamćenja u školu mišljenja.

Uzroci krize u obrazovanju odraslih također su raznovrsni. Dr I. Mrmak u širem kontekstu smatra da se »kapital uvek opirao povećanju obrazovanja svih radnika, *iznad potreba optimalnog funkcionisanja tehnološkog sistema*, jer je to zahtevalo nove investicije u obrazovanje, a nije povećavalo proizvodnju, osvešćivalo je radnike i stvaralo socijalne probleme. Od toga je odstu-

14. Dr Aleksandar Todorović: *Sociologija masovnih komunikacija*, Gradina, Niš, 1974, str. 156—157.

15. Dr Vladimir Poljak: *Didaktičke inovacije i pedagoška reforma škole*, NIRO »Školske novine«, Zagreb, 1984, str. 33.

16. Dr Martin Petančić: *Ergodidaktika*, Općinski zavod za zapošljavanje, Rijeka, 1968, str. 146—147.

pao samo u nekim posebnim slučajevima: kada je npr. planirao uvođenje novog tehnološkog procesa...¹⁷.

Drugi vrlo bitan uzrok nalazi se u *problemu financiranja* obrazovanja uz/iz rada. Jer za obrazovanje radnika radne organizacije ne pokazuju poseban interes (vide ga, u funkciji postojećih tehničko-tehnoloških sistema i rada na radnom mjestu). Osim toga, valja napomenuti da u radnim organizacijama nisu formirane niti su razvijene pedagoško-andragoške službe, koje bi trebale predstavljati onaj nukleus, sa snagom spiritus movensa svih edukacijskih aktivnosti, a time i u mijenjanju kadrovske i obrazovne strukture zaposlenih. S tim u vezi možemo naznačiti da u mnogim radnim organizacijama nije optimalno reguliran status radnika koji su se uključili u neki od programa edukacije.

Ovim trendovima pogoduje *smrtnjenje i status specijaliziranih institucija za obrazovanje odraslih*. Tu prvenstveno mislimo na radnička i narodna sveučilišta, kojih je 1953. godine bilo 885, a 1982. godine taj broj je iznosio 390, a danas u SRH imamo oko 20% općina koje nemaju tih institucija. I sama reforma obrazovanja u posljednjoj deceniji pretežno je bila usmjerena na transformaciju srednje škole, dok je obrazovanje odraslih, a time i djelatnost sveučilišta, ostalo na marginama društvenih interesa.

VI.

Izlaz iz krize u kojoj se nalazi naš odgojno-obrazovni sistem moguć je uz uvjet da se ti fenomeni istražuju i da se na rezultatima znanstvenih istraživanja traže najoptimalnija rješenja za postojeće stanje. Jer, svako krizno stanje posljedica je djelovanja nekih uzroka, koji često ostaju nepoznati i neotkriveni. U stvari, vrlo često se ne istražuju, već se daju odrađene impresionističke i voluntarističke procjene, a za saniranje stanja potrebno je otkriti i eliminirati uzroke. Otuda su društveno i znanstveno opravdana sva ona nastojanja i aktivnosti putem kojih se utvrđuju uzroci kriznog stanja, istražuju, otkrivaju i identificiraju sve determinante takvog stanja. Oni su brojni kao i moguća rješenja, pa smo se opredijelili da naznačimo po našem mišljenju, ona najrelevantnija.

Obrazovanje je u funkciji razvoja određenog društva, koje ima sasvim konkretne i specifične karakteristike, pa stoga nema univerzalnih rješenja. Međutim, za sva rješenja je *potrebno pro-*

17. Dr Ilija Mrmak: Vaspitanje i obrazovanje i budućnost radničke klase, u Zborniku *Obrazovanjem u budućnost*, NIRO *Školske novine* i dr., Zagreb, 1985, str. 39-46.

žimanje znanosti i obrazovanja i primjenu koncepcije o *permanentnom obrazovanju* u odrađenom društveno-ekonomskom, političkom, pedagoško-psihološkom, socijalnom i kulturnom milieu. Iskustvo nam kazuje da postoji široka diskrepancija između znanstvenih istraživanja i dobivenih rezultata na jednoj strani i prakse odgojnog i nastavnog rada na drugoj. To su zaista dva čvrsto odvojena svijeta. Još smo uvijek daleko od situacije u kojoj postoji neposredan odnos između rezultata istraživanja i njihovih praktičnih implementacija, što svakako umanjuje kvalitetu obrazovanja. Uzroci ovom stanju nalaze se u tome što znanost ne poklanja dovoljno pažnje prijenosu vlastitih spoznaja i znanja u odgojno-obrazovni proces. Posljedica toga je da najveći broj znanstvenih područja i disciplina nema izgrađene metodike, kao mosta između teorije i prakse, znanosti i tehnologije u smislu stručnog, proizvodnog i kulturnog osposobljavanja svakog pojedinca.

Prevladavanjem krize u obrazovanju doprinosi se i prevladavanju šire društvene krize. Za jednu i drugu valja voditi jedinstvenu aktivnost koja se sastoji u osiguravanju optimalnog formiranja, rasporeda i korištenja kadrova, inventivnijem formiranju znanstveno-istraživačkih jezgri i pedagoško-andragoških službi u radnim organizacijama, povezanih sa znanstvenim institucijama radi pravovremene i trajne primjene svjetske tehnologije i razvoja vlastitih tehnologija. Da nam je alokacija kadrovskih potencijala vrlo slaba svjedoče podaci prema kojima je svega do 20% znanstveno-istraživačkih radnika smješteno u istraživačko-razvojnim centrima u privredi, dok je ostatak na fakultetima i samostalnim institutima, a stanje u razvijenim zemljama je obrnuto. Stoga će za budući razvoj trebati *čvršće povezivanje znanosti i udruženog rada*, prvenstveno na rješavanju dugoročnih zadataka, prevladavanju razmrvljenosti i nepovezanosti znanstvenih disciplina, uz mnogo više timskog i interdisciplinarnog rada i uz značajnije uključivanje stručnjaka iz privrede u obrazovni i znanstveni rad, i obratno.

Izlaz iz krize, u kojoj se nalazi obrazovanje i proizvodnja (jednako materijalna i duhovna), pa tako i društvo u cjelini, jest u njihovom *medusobnom funkcionalnom povezivanju*, spajanju, a ne sektorskom opstojanju. To zahtijeva podružtvljanje, demokratizaciju i otvorenost obrazovnih institucija s jasnim ciljem *simbioze rada i obrazovanja*, odnosno izgradnje jedinstvenog radnog sistema. Očigledno je da se obrazovanje, posebno ono povezano s radom, sve više pomiče od klasično školskih institucija prema industriji i privredi. Industrija i privreda, dakle, postaju obrazovna sredina.

Škola svojom vlastitom organiziranošću (shematiziranošću, institucionaliziranošću) nije u potpunosti uspijevala ostvariti neposredne zadatke društvenog trenutka. Nije dovoljno mijenjati samo eksterijer odgojno-obrazovnog sistema, već i njegov *pedagoški interijer*: Nužne su, dakle, unutrašnje promjene, tj. *unutrašnja pedagoška reforma obrazovnih institucija*: funkcionalna povezanost pojedinih segmenata obrazovnog sistema, aplikacija suvremene tehnike i tehnologije, osuvremenjivanje planiranja, programiranja i organizacije rada, zatim mijenjanja odnosa subjekata u procesu edukacije i dr.

Ključni faktor u unutrašnjoj metamorfozi škole predstavlja *nastavnik*. U tom kontekstu navodimo, čini nam se, vrlo relevantan stav Emila Dirkema koji glasi: »Da bi se izišlo iz ovog perioda maglovitosti i nesigurnosti, *ne može se računati samo na efikasnost odluka i propisa*. Bilo kakav da je njihov autoritet, odluke i propisi su samo reči koje postaju realnost samo uz pomoć onih koji su zaduženi da ih primenjuju. Ako ih, dakle vi, čija će funkcija biti da ih ostvarujete, prihvatite protiv svoje volje, ako im se podvrgavate ne odobravajući ih, oni će ostati mrtvo slovo i bez korisnih rezultata; a zavisno od načina na koji ćete ih vi shvatiti, oni će moći da proizvedu sasvim različite i čak suprotne efekte. To su samo projekti čija će sudbina u krajnjoj liniji uvek zavisiti od vas... *Sve dok u duhovima postoji neodlučnost, ne postoji administrativna odluka koja je može okončati. Ideal se ne postavlja dekretom*, potrebno je da on bude shvaćen, voljen, željen od svih onih čiji je zadatak da ga ostvare... Lako je shvatljivo da nije dovoljno, da bi se do toga dospelo, obučiti buduće nastavnike obavljanju svog zanata, treba pre svega, u njima izazvati snažan *napor razmišljanja koji će ulagati tokom celog trajanja svoje karijere* (podvukao A.M.)«¹⁸. Stav Dirkema je vrlo jasan. On bi trebao da bude prisutan u svakom promišljanju o obrazovnoj djelatnosti. Da je kojim slučajem to prisustvo ostvareno, zasigurno onda nosioci odgojno-obrazovne djelatnosti ne bi bili tako u nezavidnoj materijalnoj poziciji, a time bi, vjerujemo, tokovi preobražaja bili intenzivniji i ekstenzivniji.

Potrebno je *prevladati shvaćanje po kojima je obrazovanje potrošnja*, a ne bitan činilac razvoja proizvodnih snaga i odnosa. To znači da se moraju pronaći instrumenti kojima će se promijeniti sadašnji fiskalni (državno-blagajnički) karakter doprinosa i posredovanje društveno-političkih subjekata, jer *ulaganje u znanost i obrazovanje nisu trošak, nego investicija* u razvoj. To

18. Emil Durkheim: *Vaspitanje i sociologija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1981, str. 98–99.

je jedna od najkvalitetnijih investicija, ali pod uvjetom da odgovara stvarnim potrebama rada. Znanost i obrazovanje, koji nisu usmjereni na rješavanje naših razvojnih problema, ne mogu se smatrati investicijom u razvoj, kao ni obrazovanje koje nije programski povezano s radnim sistemom i njegovim stvarnim potrebama. To tek onda postaje opterećenje privrede, a ne faktor njena razvoja.

Obrazovanju odraslih, posebno radnoaktivnog stanovništva, valja ukazati dužnu pažnju. Ne treba zaboraviti da je 1945. godine u Jugoslaviji bilo samo 461.000 zaposlenih, 1950. godine dva milijuna, a danas ih ima preko 6,5 milijuna. *Ekstenzivni rast broja zaposlenih, ne prati adekvatna edukacija.* Razvoj obrazovanja odraslih ne može se ostvarivati po uzoru na razvoj obrazovanja mladih, jer mladi se pripremaju za uključivanje u svijet rada i dalje obrazovanje, dok su odrasli već u svijetu rada i treba da se uključuju u svijet obrazovanja. S druge strane, opada broj specijaliziranih institucija za obrazovanje odraslih čiju funkciju preuzimaju institucije redovnog školskog obrazovanja de jure, a de facto takvo rješenje je samo prilog krizi edukacije odraslih.

U tom smislu *potrebno je dokinuti dualizam između obrazovanja mladih i odraslih*, i to ne samo u institucionalnom, nego i u organizacijskog smislu.

Dogmatizam i birokratizam koji formiraju mijenje u radnim organizacijama, a koje se negativno reflektiraju na permanentno obrazovanje radnika, najčešće se služe *tezom da smo dovoljno obrazovani* i da radnici moraju imati *zlatne ruke i praznu glavu*. Takve interpretacije vode prosječnosti i limitiranju obrazovanih postignuća i stvaralaštva. Jasno je da predstoji borba s nosiocima tih tendencija, kao i radanje svijesti da obrazovanje prestaje biti sfera privatnog interesa, već dio radne obaveze.

LITERATURA:

- Davies D. R. i Shackleton V. J.: *Psihologija i rad*, Nolit, Beograd, 1979.
- Durkheim, E.: *Vaspitanje i sociologija*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1981.
- Društveno-ekonomski odnosi u preobražaju odgoja i obrazovanja, knjiga I, Sveučilište u Osijeku i Pedagoški fakultet, Osijek, 1985
- Indicators of performance of educational system, organisation for economic CO — operation and development* — Paris, 1973.
- Kums, F. H.: *Svetska kriza obrazovanja*, Interpres, Beograd, 1971.
- Kupiciewicz, C.: Reforma školstva dans — tendencije i debate, u zborniku »*Perspektive obrazovanja*«, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1982.
- Marinković, J.: *Utemeljenost odgoja u filozofiji* »Školska knjiga«, Zagreb, 1981.
- Mandić, P.: Studenti u obrazovnom procesu, *Univerzitet danas* br. 3—4, Beograd, 1985.
- Mrkonjić, A.: *Racionalizacija obrazovanja građevinskih kadrova*, NIRO »Školske novine«, Zagreb, 1985.
- Mrkonjić, A.: Pedagoško-andragoški činioci kvaliteta srednjeg obrazovanja, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sarajevo, 1988. (rukopis)
- Mrmak, I.: Vaspitanje i obrazovanje i budućnost radničke klase, u zborniku »*Obrazovanjem u budućnost*«, NIRO »Školske novine«, i dr. Zagreb, 1985.
- Petančić, M.: *Ergodidaktika*, Općinski zavod za zapošljavanje, Rijeka, 1968.
- Poljak, V.: *Didaktičke inovacije i pedagoška reforma škole*, »Školske novine«, Zagreb, 1984.
- Rezolucija Četvrog kongresa andragoga Jugoslavije, *Andragogija* br. 7—10, Zagreb, 1985.
- Savičević, D.: *Čovjek i doživotno obrazovanje*, Republički zavod za unapređivanje školstva, Titograd, 1983.
- Servan, J. J.: *Svjetski izazov*, Globus, Zagreb, 1981.
- Socijalistički samoupravni preobražaj odgoja i obrazovanja u SR Hrvatskoj 1974—1984*, NIRO »Školske novine«, Zagreb, 1985.
- Šimleša, P.: *Na putu do reformirane škole*, PKZ, Zagreb, 1977.
- Todorović, A.: *Sociologija masovnih komunikacija*, Gradina, Niš, 1974.
- Vujčić, V.: *Proturječnosti u moralnom odgoju*, »Školska knjiga«, Zagreb, 1981.
- Nepismenost u svijetu, »*Školske novine*« br. 16—19, Zagreb, 1983.
- Do kraja stoljeća u svijetu milijardu nepismenih, »*Slobodna Dalmacija*«, 9. IX 1987.

Andelko Mrkonjić: RESULTS AND CRISIS IN EDUCATION

S u m m a r y

Nowadays we rightly speak about the crisis in education as a universal phenomenon, which amongst others, is caused by big changes and dilectics, which gives the crisis a permanent characteristic. The crisis can be seen between the given, planned, and wanted in real achievable conditions and the achieved, in these objective circumstances.

The indicators of the crisis in the educational system are many, such as: efficiency of the system which is seen between input and output, the educational level of the population, the level of achieved individual educational needs, and society's institutions, the level of motivation of youth and adults for permanent education and self-education, and then for creative work.

The crisis is manifested through the number of illiterate people, including the an-alphabetical literacy, and if we add to this modern computer illiteracy, the situation becomes really alarming. According to the first category of literacy, we hold the top rank amongst other countries in Europe, so that in some parts of the country we have up to 25% of illiterate people over the age of 15 years.

The causes of the crisis are many. Here are some of them: the aim and the tasks are not realistic, the educational plans and programmes are not up to modern standards, democratisation and expansion of education is not accompanied by the educational infrastructure, the schools are isolated from social realities, economical status of education, acceleration of science, their didactical design and implimentation into educational plans and programmes, practical realisation of permanent education and training etc.

The way out of the crisis, or putting it into acceptable limits lies in more intensive research and application of science, especially in the area of: integration of the school into all aspects of society, the re-design of school as a social institution through better reproduction of teaching personnel, application of modern techniques, technology, methods, organisation of educational process with the pupils as the subject in it, to develop the adult educational system, to give to education the status of profitable investment and not consumption.